

*С. Є. Мокрецов,
кандидат медичних наук, докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України*

ОЦІНКА ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ДЛЯ КОРИГУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ОХОРОНИ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті досліджено теоретичні засади оцінки якості життя населення. Визначено пріоритетні напрями державної політики охорони репродуктивного здоров'я з урахуванням реального стану якості життя населення України.

This article explores the theoretical basis of the quality of life. There are determined the priorities of the reproductive health state policy, taking into account the real state of life quality in Ukraine.

---

*Ключові слова: якість життя, охорона репродуктивного здоров'я, індекс людського розвитку.
Key words: quality of life, reproductive health protection, human development index.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні вже більше п'яти років діє "Стратегія демографічного розвитку України на 2006—2015 роки" [1], основними завданням якої є подолання демографічної кризи, поліпшення якості життя населення та збереження духовного потенціалу. Проте слід зауважити, що проблему якості життя до цього часу не визнано пріоритетом соціально-економічного розвитку України в стратегічних загальнодержавних планах і регіональних програмах соціально-економічного розвитку.

Якість життя має ширший зміст: це ступінь розвитку і повнота задоволення всього комплексу потреб та інтересів людей, що виявляються в різних формах життєдіяльності. Людей, насамперед, цікавлять речі, які безпосередньо впливають на їх життя: можливість знайти роботу або відкрити свій бізнес, скористатися послугами гарного лікаря, дихати чистим повітрям. Вони об'єднуються у поняття якості життя. На нашу думку, забезпечення високої якості життя населення — основний критерій оцінки ефективності влади, який довгий час лишався неусвідомленим та ігнорувався в

нашій державі. Тут варто зауважити, що не всі умови якості життя можна змінити засобами державної політики: географічне розташування, клімат, ландшафт, забезпеченість природними ресурсами. Для оцінки якості життя та формування державної політики з її поліпшення принципове значення мають ті складові якості життя, що можуть бути змінені політичними засобами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

В основу написання даної статті покладено наукові ідеї таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, як Гулакова І.В., Черненко Л.М., Парфенова Н.В., Руденка А.Г.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Пріоритетною метою даної публікації є загально-теоретичний аналіз основних практичних підходів до оцінки якості життя населення України. Виходячи із

визначеної мети, основними завданнями даної статті будуть:

- проаналізувати загальнотеоретичні підходи до змісту оцінки якості життя населення з врахування національних особливостей;
- дати оцінку існуючій практиці оцінки якості життя населення;
- на основі проведеного аналізу запропонувати напрями державної політики щодо покращення якості життя населення в контексті охорони репродуктивного здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНІХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проблема якості життя включає умови, результати і характер праці, рівень добробуту сім'ї, демографічні, етнографічні та екологічні аспекти існування людей. Ця проблема має юридичні та політичні сторони, пов'язані з правами і свободами, поведінкові та психологічні аспекти, загальний ідеологічний і культурний фон.

Оцінки якості життя населення в Україні, які дають авторитетними міжнародними організаціями, є невітшними. Так, за рейтингом рівня людського розвитку 2011 року ООН Україна зайняла 76 місце з 187 країн [2]; за рейтингом якості життя 2011 року International Living Україна зайняла 73 місце з 192 країн разом з ПАР, Домініканською республікою, Мороко, Намібією, Ботсваною, Тринідад і Тобаго та Тунісом; за рейтингом рівня добробуту 2010 року Legatum Institute Україна зайняла 69 місце з 110 країн.

В Україні при розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР) використовується 9 показників [3, с. 288]: демографічна ситуація, яка є відображенням і причиною людського розвитку загалом; ситуація на ринку праці, яка забезпечує матеріальний добробут населення, можливість розвитку соціальної та виробничої інфраструктури; власне, матеріальний добробут населення (з урахуванням ситуації в Україні розробники методики особливу увагу приділили проблемі бідності, зокрема, виділили індекс бідності); умови проживання населення; стан здоров'я населення і стан системи охорони здоров'я; освіта; соціальне середовище; фінансування людського розвитку; екологічна ситуація.

Але ІЛР по регіонах недостатньо враховує територіальні особливості, що сформувалися в окремих регіонах, не повною мірою відслідковує зв'язки його окремих складових та в цілому не коректний для використання у регіональному розрізі, у зв'язку з набором показників, що у ньому використовуються, і методом їх розрахунку.

Викладений метод частково використовується і для розробки методу оцінки якості життя населення. Одним з таких є суспільно-географічний підхід, який запропонований І. Гукаловою [4, с. 48], що базується на 7 інтегральних індексах, які містять велику кількість показників, що не мають бути жорстко задані. Поняття якості життя населення розглядається І. Гукаловою як "передбачуваний ступінь однорідності ознак, притаманних геосоціосистемі певного територіального рівня, що дозволяє їй відігравати цілком конкретну роль в соціально-економічному розвитку. Пізніше НАН України, Інститутом демографії та соціальних досліджень і Державним комітетом статистики була розроблена методика побудови регіональних інтегральних індексів рівня життя [5, с. 184]. В її основі лежить таксономічний підхід, що передбачає дослідження великої кількості однонаправлених показників, які поділяються на стимулятори та дестимулятори, що слугують основою для побудови так званого еталону розвитку. Використання великої кількості показників передбачає їх стандартизацію, що призводить до втрати інформації, тому необхідним є встановлення

ієрархії. Як спосіб стандартизації науковці використовують варіаційний розмах, а для побудови ієрархічного ряду — метод факторного аналізу, що дозволяє визначити не тільки наявність зв'язку між окремими аспектами об'єкта, що досліджується, а й міру цього зв'язку.

Ще одна методика розрахунку інтегрального індексу якості життя населення регіону — за вхідними та вихідними індикаторами, запропонована Н. Парфеновою [6, с. 239]. Ця методика дозволяє врахувати об'єктивну і навіть суб'єктивну сторону питання, а також можливість її застосування в різних системах (країна — регіон, регіон-район) і певною мірою прогнозування ситуації. За словами автора "вхідні індикатори виражають можливості регіону для формування якості життя, вихідні є результатами, що зумовлені якістю життя в регіоні" [6, с. 240]. Але запропонована методика також не враховує ієрархічного ряду і дає лише приблизні результати з великою похибкою, а взаємозв'язок вхідних та вихідних індикаторів тут досить відносний.

Кардинально інший метод, запропонований О. Васильєвим. Він розраховує індекс якості життя населення за допомогою оцінки диференціації населення за умовами життя на основі концепції деривації (позбавлення) [7, с.36]. При цьому населення країни розбивається на 5 груп: з урахуванням відсутності деривації, наявності 1 чи 2-х деривацій, наявності 3 чи 4-х деривацій, наявності 5 чи 6-ти деривацій, наявності 7 та більше деривацій.

У сучасних дослідженнях найбільше використовується методика розрахунку інтегрального індексу якості життя населення, яка на даний момент є найточнішою й найінформативнішою. Зокрема, у монографії "Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року" проведена оцінка рівня та якості життя населення регіонів із застосуванням інтегрального показника, побудованого саме на основі таксономічного підходу [7, с. 69].

Кожний елемент якості життя населення розраховується на основі відповідних показників, до яких відносяться:

- довге життя (середня очікувана тривалість життя; загальний коефіцієнт смертності);
- здоров'я (рівень госпіталізації населення; захворюваність на активний туберкульоз; перинатальна смертність; коефіцієнт інвалідності);
- відтворення (коефіцієнт дитячої смертності);
- коефіцієнт народжуваності);
- родина (коефіцієнт стійкості сімей);
- духовні цінності (кількість засуджених; кількість населення, що захворіли на СНІД; кількість населення хворих на алкоголізм; кількість населення з наркотичними захворюваннями);
- багатство (вклади на душу населення в банках; забезпеченість автомобілями);
- соціальний захист (надання населенню субсидій; відсоток безробітних; навантаження на одне вільне робоче місце; кількість місць у домах-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів);
- культура (відвідування музеїв; відвідування театрів; відвідування концертів);
- споживання (середньомісячна номінальна заробітна плата найманих робітників);
- житло (забезпеченість населення житлом);
- безпека (кількість загиблих від травматизму; кількість зареєстрованих злочинів);
- повітря (викиди від стаціонарних джерел забруднення; викиди від нестаціонарних джерел забруднення);
- вода (скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти);
- промислові відходи (наявність відходів I — III класів небезпеки у сховищах та на території підприємств);

— охорона здоров'я (кількість лікарів усіх спеціальностей; кількість середнього медперсоналу; кількість лікарняних ліжок; ємкість амбулаторно-поліклінічних закладів);

— оздоровлення і відпочинок (кількість місць у санаторіях і будинках відпочинку; кількість місць у оздоровчих таборах);

— освіта (кількість школярів на одного вчителя; охоплення дітей дошкільними закладами; відсоток студентів у загальній чисельності населення);

— товари та послуги (торгова площа магазинів; кількість місць на об'єктах ресторанного господарства).

Проте, ранжування інтегральної оцінки рівня та якості життя населення не говорить про наявність чи відсутність проблем у тій чи іншій сфері соціально-економічного розвитку регіону. На нашу думку, тільки комплексне застосування усіх розглянутих вище методик дозволяє вирішити ряд проблем:

1) провести міждержавні, міжрегіональні, міжрайонні зіставлення і рейтинги для їх використання в процесі удосконалення механізмів управління;

2) допомогти в проблемі оптимізації адресності соціальної допомоги малозабезпеченим прошаркам населення;

3) відобразити ступінь досягнення цілей в управлінні соціально-економічним розвитком регіону;

4) допомогти у визначенні фізичного здоров'я суспільства за допомогою індикаторів типу "індекс здоров'я", "якість населення", "індекс розвитку людського потенціалу";

5) сприятиме дослідженню особливостей національної (регіональної) ментальності і системи цінностей за допомогою побудови різного роду ієрархічних рядів на основі результатів спеціальних анкетних досліджень населення.

Інтегральний індекс якості життя населення можливо використовувати не лише для зіставлення регіонів. Завдяки цій методиці стає можливим зіставлення міського і сільського населення за індексом якості життя, а також у "віковому розрізі" (зіставлення працездатного населення і населення пенсійного віку).

Зважаючи на окреслені ймовірні негативні соціально-економічні наслідки, для забезпечення належної якості життя населення та репродуктивного стану його здоров'я, на нашу думку, доцільним є таке.

1. Змінити парадигму стратегічного планування розвитку людського капіталу з метою привернути увагу органів державного управління до планування і контролю ключових показників якості життя та забезпечити усвідомлення суспільством категорії та індикаторів рівня якості життя як одного з ключових чинників конкурентоспроможності держави та подальшого її соціально-економічного розвитку.

Для цього необхідно, насамперед, розглядати у стратегічних програмних документах соціально-економічного розвитку категорію якості життя як визначальний чинник поліпшення людського капіталу, стимулювання ділової активності, залучення вітчизняних і зарубіжних капіталів у продуктивний сектор економіки.

На наш погляд, також необхідні розробка і реалізація загальнонаціональної та регіональних програм (стратегій) охорони здоров'я, підвищення фізичної активності населення, розвиток системи підготовки кваліфікованих фахівців із таких питань, як здоровий раціон харчування та фізична активність. Ці програми повинні включати такі основні завдання:

— зменшення несприятливого впливу факторів ризику виникнення хвороб у результаті недостатньої фізичної активності завдяки заходам зі зміцнення здоров'я та профілактики хвороб;

— пропагування суспільної вагомості ролі фізичної активності як детермінанти здоров'я населення і позитивного потенціалу профілактичних заходів;

— заохочення розробки і здійснення заходів із підвищення фізичної активності населення;

— моніторинг основних впливів на фізичну активність, надання підтримки науковим дослідженням у напрямі зміцнення здоров'я та профілактики захворювань.

Такі заходи потребуватимуть значного фінансування і матимуть позитивний ефект лише у довгостроковій перспективі, проте результатом їх запровадження буде забезпечення вищої якості життя населення. Зміна парадигми стратегічного розвитку людського капіталу дозволить привернути увагу до якості життя як компоненти конкурентоспроможності країни, а також стане поштовхом до стимулювання ділової активності та залучення інвестицій.

2. Застосувати оцінку рівня якості життя як головну характеристику ефективності діяльності органів державного управління на регіональному і державному рівнях управління шляхом використання ключових показників моніторингу якості життя населення (регіональний індекс якості людських ресурсів; інтегральний показник рівня якості життя; узагальнюючий показник якості життя як синтетичний індекс стандартизованих значень вхідних показників) у якості індикаторів оцінки ефективності впливу державних програм і заходів поліпшення рівня життя на регіональному та державному рівнях управління.

Спіраючись на основні наукові підходи до розуміння змісту якості життя та проаналізовані практичні аспекти дослідження якості життя в різних сферах, вважаємо за доцільне запропонувати наступні основні напрями державної політики щодо поліпшення якості життя населення в контексті охорони репродуктивного здоров'я:

1. Передбачити поступове приведення рівня фінансування людського розвитку (витрат на освіту та охорону здоров'я) до рівня групи країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу.

2. У загальнонаціональній та регіональній програмах охорони здоров'я передбачити питання поліпшення репродуктивного здоров'я населення.

3. Важливим є також формування концепції багатofакторного управління якістю життя — системи теоретико-методологічних положень, які розкривають роль людських ресурсів не тільки як економічного ресурсу, що приносить прибуток, а й як соціальної цінності суспільства в цілому. Головною засадою концепції управління якістю життя в Україні має бути визнання людського потенціалу в програмних документах як вирішального ресурсу економічного зростання.

4. Демографічна політика має бути сконцентрована на поліпшенні якості населення, передусім на поліпшенні здоров'я і зниженні смертності. Проте демографічна політика не може трактуватись як сума навіть у край необхідних соціальних програм. Демографічна політика — це особлива спрямованість загальної державної політики, той стрижень, навколо якого формується вся діяльність держави.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу доцільно запропонувати наступні шляхи щодо подолання наслідків бідності та запобігання її збільшенню.

1. З огляду на те, що заробітна плата в Україні залишається основним джерелом доходів населення, підвищити в грошових доходах населення частку оплати праці. Особливу увагу необхідно приділити встановленню мінімальної годинної заробітної плати. Разом з тим, вважаємо несумісним з економічних позицій розглядати мінімальну заробітну плату як оплату однієї години з розрахунку 40-годинного робочого тижня та встановленої місячної мінімальної заробітної плати. Зауважимо, що річний фонд робочого часу багатьох економічно розвинених країн набагато менший за наш. Разом з тим, заробітна плата є суттєво вищою порівня-

но з робітником такої самої кваліфікації в Україні. Отже, на нашу думку, мінімальна годинна заробітна плата має відповідати ціні робочої сили.

2. Аби уникнути несправедливої диференціації в оплаті праці, варто задіяти механізм соціального партнерства: профспілки разом з роботодавцями та урядом мають прийняти і затвердити Єдину методику встановлення норм і нормативів праці на підприємстві. Підтвердженням ефективності та дієвості такого заходу є надбання Європейських країн, де практично всі зміни в оплаті праці обґрунтовуються за загальноприйнятою схемою, що робить неможливим виникнення конфлікту через розбіжності у методиці оцінки важкості чи то складності праці тощо.

3. Сприяти розвитку інноваційних технологій, наприклад, шляхом встановлення нульової ставки податку для відповідних підприємств. Як відомо, розвиток високотехнологічних підприємств та ресурсозберігаючих технологій дозволить зменшити рівень бідності. Адже на таких підприємствах мають працювати висококваліфіковані працівники, рівень оплати яких є значно вищим порівняно з іншими сферами економічної діяльності. До того ж такі підприємства є високорентабельними, конкурентоспроможними, що дозволяє максимально заохочувати персонал до збільшення знань і отримання ще вищих заробітків. Таким чином, чим більше буде працювати людей на подібних підприємствах, тим менш ймовірною буде бідність серед працюючого населення. Отже, конкурентоспроможність є одночасно і засобом (де мета — підвищення рівня життя), і метою (тільки більш конкурентоспроможні підприємства забезпечують вищий рівень життя). Крім того, збільшаться надходження до соціальних фондів та державного бюджету, що дозволить "підтягнути" рівень життя й інших категорій населення.

4. Забезпечити економічне зростання, в тому числі за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Сприяти формуванню середнього класу як основної соціальної групи, що підтримує реформи і перетворює їх в життя через розвиток малого і середнього бізнесу.

6. Сприяти скороченню низькооплачуваної зайнятості, збільшенню кількості високооплачуваних і захищених робочих місць.

7. З метою недопущення поширення успадкованої бідності створювати умови для обдарованих дітей щодо отримання якісної освіти, оскільки освіта в системі цінностей інформаційного суспільства посідає не менш значуще місце, ніж власність на матеріальні цінності. Саме освіта дозволяє певним чином компенсувати нерівність у розподілі власності, яка продукується ринковими відносинами. Покращувати соціальну інфраструктуру у сільській місцевості з метою запобігання успадкованої бідності на селі.

8. Забезпечити зростання рівня доходів громадян випереджуваними темпами порівняно з інфляцією, яке дало б можливість підвищити платоспроможний попит населення.

9. Впроваджувати в практику соціального управління системи не соціальних мінімумів, а соціальних стандартів з позиції нормальної життєдіяльності людини. Доходи повинні забезпечувати не тільки харчування та придбання найнеобхіднішого одягу, але й оплату житла, медичну допомогу, освіту. Тобто "споживчий кошук" для визначення прожиткового мінімуму має бути доповнено витратами на купівлю або оренду житла, платні послуги охорони здоров'я, освіти, утримання дітей в дошкільних закладах тощо. З цієї метою є необхідним визначення прожиткового мінімуму на новій методологічній основі.

10. Одним із основних напрямів діяльності уряду у подоланні бідності має стати реформування системи соціального захисту в напрямі посилення адресної державної соціальної допомоги для підтримки уразливих

груп населення. З цієї метою необхідно забезпечити моніторинг домогосподарств, де є не менше чотирьох дітей де є двоє пенсіонерів, або одинокий пенсіонер похилого віку.

11. Приймати дієві заходи для виведення економіки із тіні, що сприятиме поповненню місцевих і державного бюджету і можливості збільшення ресурсів для підтримки найбільш уразливих груп населення.

12. При розробці стратегії подолання бідності обов'язково враховувати регіональні особливості рівня та глибини бідності. Для цього необхідно:

— створення репрезентативних вибірок для бюджетних обстежень і збільшення числа респондентів у кожному регіоні;

— більш точне визначення доходів від підсобного господарства. Можливий спосіб — дооцінка методом сукупних душевих витрат на основі реального споживання продуктів харчування. Проведення такої дооцінки у кожному регіоні допоможе регіональній владі уточнити чисельність отримувачів адресних допомог по бідності;

— спрощення методики розрахунку прожиткового мінімуму на регіональному рівні. Базою, як і раніше, може служити мінімальний споживчий кошук, але розрахунки витрат на житлово-комунальні послуги повинні бути більш диференційованими;

— визначення межі бідності окремо для великих, малих міст, сільської місцевості, оскільки багато витрат (на харчування, оплату житлово-комунальних послуг і транспорту) в них різко відрізняються.

— дооцінка тінювих доходів на регіональному рівні, де населення отримує додаткову ренту від свого місцезнаходження. Сюди можна віднести прикордонні регіони з розвинутим транскордонним товарообміном, значна частина якого знаходиться в тіньовому секторі. Пограничне місцезнаходження тією чи іншою мірою дає вигоди всім жителям регіону через надання дешевших товарів та послуг або розширення можливостей альтернативної зайнятості;

— у великих містах при взятті на облік по бідності необхідно проводити оцінку нерухомого майна як потенційного джерела доходів, саме в таких містах нерухомість має реальну вартість за умови продаж і може давати значні доходи при здачі в оренду.

Література:

1. Стратегія демографічного розвитку України: постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р. № 879 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=879-2006-%EF

2. BBC Україна: Україна утримує високий рівень людського розвитку за рахунок освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/11/111103_un_human_development_az.shtml

3. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / За ред. Л.Г. Руденка. — К.: Академперіодика, 2005. — 320 с.

4. Гукалова І. В. Якість життя населення: методологія аналізу та застосування в дослідженні розвитку регіонів України / І. В. Гукалова // Український географічний журнал. — 2008. — № 1. — С. 48—54.

5. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л.М. Черненко. — К.: ТОВ "Видавництво "Консультант", 2006. — 428 с.

6. Парфенова Н. В. Методика розрахунку інтегрального індексу якості життя населення регіону за вхідними і вихідними індикаторами / Н. В. Парфенова // Наука й економіка. — 2009. — № 3 (15), т. 2 — С. 239—245.

7. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року: монографія. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2008. — 352 с.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2012 р.